

Tarih Okulu
Sonbahar 2009
Sayı V, 199-209.

TARİH DİSİPLİNİNDE PSİKANALİZ*

Peter GAY
Çeviren: Mustafa ALİCAN**

Psikotarihin alt disiplini, tarihçilik mesleğinde ortaya koyduğu iki göz alıcı çıkıştan –Her ikisi de 1958 yılında basılmış olan, William Langer’in, Amerikan Tarih Kurumu’nda yaptığı ve tarihçilerin “bundan sonraki görevlerinin” psikanalizi sanatlarına dâhil etmek olduğunu söylediği başkanlık konuşması ve Erik Erikson’un *Genç Adam Luther*’i- sonra sürekli olarak olumsuz bir imaj sergilemiştir. Hem sağdan hem de soldan eleştiriler gecikmemiştir. Bu girişime, tarihçiler, psikanalizi saçmalık olarak gördükleri için, psikanalistler de bu tür bir pratik analizi anlamsız buldukları için karşı çıkmışlardır. Tarihçiler ve psikanalistler, Clio’nun¹ muayene koltuğuna oturtulamayacağı konusunda hemfikirdir.

Niyetim, Clio’nun psikanalizinin yapılabileceğini iddi etmek değil. Buna rağmen yine de, kısaca, en azından kendimi savunan konumuna fırlatmak ve iyi bilindiği halde kolayca unutulmuş olan gerçeklere dikkat çekmek istiyorum. Sigmund Freud’un kendisi pratik psikanalizi uygulamıştı. Freud’a olan bütün hayranlığıma rağmen, sorunun, Kurucu’nun yazılarından yapılan uygun bir alıntı ile desteklendiğinde çözümleneceğine inanmıyorum. Fakat geriye kalan şaşırtıcı gerçek, muhaliflerinin daha sonra düşüncelerine yönelteceği eleştirilerin çoğunu önceden kestiren zeki bir polemikçi olarak Freud’un, tıpkı psikanalitik tarih alanında olduğu gibi, psikanalitik biyografi alanında da kendisini sınamış olmasıdır. Onun yalnızca Leonardo da Vinci’nin çocukluk hatıraları ile ilgili bir makalesini, Dostoyevski üzerine çalışmasını ve daha sonra da, din ve medeniyet konusundaki genel kültürel çalışmalarını, özellikle de *Bir Yanılsamanın Geleceği* ya da *Medeniyet ve Hoşnutsuzlukları*’nı hatırlıyorum.

---

* Poetics Today, Vol. 9, No. 1, Interpretation in Context in Science and Culture (1988), s. 239-247.

** Arş. Gör., Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı.

¹ Grek mitolojisinde tarih musası (esin perisi). Ç.N.

Freud yaşam öyküsü ve kültürel tarih çalışmalarına katkı yapabileceğine yalnızca büyük adamlarla yarenlik etmekten zevk alan tutkulu bir bilim adamı olduğu için değil, keşke imgeleminde de inanıyor olsaydı. Onun, entelektüel emperyalizminden dolayı, bundan daha iyi nedenleri vardı. En başından beri, doksanlı yolların başından itibaren, bütün bireyler ve bütün topluluklar için tüm zamanlarda geçerli olabilecek bir psikoloji kurmayı umuyordu. Doğru, malzemesinin büyük bir kısmını analitik muayenehanesinden almıştı. Fakat bu bir iş kazasıydı; *Rüyaların Yorumlanması* isimli çığır açıcı eserinde büyük oranda kendi rüyalarını kullandığı dikkat çeker: kendisinin nispeten normal olduğunu ve bundan hareketle de kıymetli bir tanık olduğunu düşünmekteydi. Freud, sözde normal insanların nevrotik benzerliklerinin, her halükarda, zihinsel dünyaları için mutlak anlamda yeterli derecede kanıt teşkil edeceklerine kesin bir biçimde ikna olmuştu.

Genel anlamda Freud, gerçekten de, kendisine hiçbir zaman yalnızca rastlantısal görünmeyen benzerliklerin büyük kâşifiydi: nevrotikler, çocuklar ve birbirlerine her nasılsa ve de anlamlı biçimlerde ışık tutan ilkel kabilelerin üyeleri. Ve bu iddia, Freud'un düşünme biçimine esaslı bir şekilde uyumlanmaya, çoğu tarihçinin belli ölçüde nasibini aldığı zorlukla intibak etmeye işaret eder: bütün insanlarda ortak olan özellikler vardır, tamamının atlatmak zorunda olduğu bazı gelişimsel evreler, dünyanın üstesinden gelmeye yarayan bazı vasıtalar ve bir kimsenin, her yönüyle insani olan tutkuları, kısaca, insan doğası ile ilgili olan bazı şeyler. Ve bu doğa, tarihin her aşamasında farklı formlara bürünmüş olsa da, şaşırtıcı bir biçimde basit ve anlaşılırdır. Bu belirleyici konuda, insan doğası satranç oyununa, az adamlı, az kurallı olsa da hemen hemen sürekli değişen, yalnızca kısmen önceden kestirilebilir olan oyunlara benzer. Bu şekilde, Freud'un tasarısında, hem bireysellik hem de toplumsallığın dönemleri vardır.

Eğer bu genel durum, benim de düşündüğüm gibi, doğruysa, eğer bütün insanların dürtüler, dinamik bir bilinçaltı ve müşterek bir gelişim süreci ile donatıldığı gerçekse, o zaman psikanaliz, tarihçiye, belirleyici etkinin kavranışlarını sağlamalıdır. Ne de olsa onun malzemesi, teknolojik değişime, askeri manevralara ve dinsel kurumlara odaklansa bile, dünyasındaki insandır. İşlemi, bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde gerçekleştirmiş olsa bile, dünyasındaki insanı, bir psikanalistten ya da psikanalitik bakış açısından hareket eden bir tarihçiden daha iyi kim anlayabilir? Bu soru, tamamıyla söz sanatıyla biçimlenmiş bir cümledir.

Bu tür itiraz kaldırmaz ifadeler, birçok cevapsız soruya neden olur. Tarihçiyi en çok ilgilendiren gerçeklik nedir? Psikanalizin, özellikle zihinsel simgelerle iş yaptığı iyi bilinir. Hastasının anlattıklarının, şeylerin gerçekliği ile ne kadar uyuşup uyuşmadığı, sevdiği ya da nefret ettiği şeylerin gerçekten de anlattığı ya da onları anladığı gibi olup olmadıkları ile neredeyse ilgisizdir. Belirleyici olan, her zaman, psikanalitik karşılaşmada işleyen ve hastanın ruh halini açığa çıkaran zihinsel simgelerdir. Buna rağmen psikanalist, dışarıdaki dünyayı tamamıyla inkar edemez. Gelişim seyri, her insanda, ağırlıklı olarak, maruz kaldığı birçok kaynağın sıkıştırılmasıyla meydana gelen sayısız etkiye dayanmaktadır. Hatta bir kimsenin iç sıkıntılarının üzerine topladığı suçluluk duyguları ve gizli çelişkileri bile, önemli oranda çevreden etkilenmektedir: biçimleri, türleri ve mutlak özleri, babaların, hemşirelerin, öğretmenlerin, rahiplerin ve polislerin düşüncelerine bağlıdır. Ve tarihçi, ne de olsa, -geçmişte kaldığı sürece, bu dış dünyanın doğru çizgilerini ortaya çıkarmak üzere eğitilmiş uzmandır.

Bu savunmaya devam etmek yerine, birbirinden uzak iki disiplinin birlikte çalışabileceği alanları göstermeye çalışmak, bu işbirliğinin nasıl gerçekleştirilebileceği ile ilgili bazı pratik öneriler sunarak ilerlemek istiyorum. İlk olarak, bu çalkantılı sularda yapacağım kılavuzluğun şekline yönelik meselelerle ilgili bir ayrım –psikotarih ve psikanalitik tarih arasındaki ayrım, yaparak başlamak istiyorum. Büyük çoğunluğu Birleşik Devletlerde bulunan psikotarihçiler, Erikson'un Luther ve onun kuramsal açıklamaları ile ilgili kitabına dayanarak, büyük adamların ve büyük kadınların hayatlarını aydınlatmayı amaçlıyorlar. Onlar, bu seçkin, tarihsel karakterleri, kültürlerinin ve daha fazlasının aynaları olarak görüyorlar: Luther'e ya da Hitler'e, Woodrow Wilson'a ya da John Stuart Mill'e hem bireysel hem de kolektif inançların anlamlı nedenleri olarak psikoz ve nevroz muamelesi yapıyorlar ve onlara bu şekilde davranıyorlar. Abraham Lincoln'ün politik tutumu, onun depresif yaşamışlıklarının bir ifadesi oluyor; Fransız Devrimi, daha göze çarpıcı bir hale getirilerek, ödipal bir ayaklanmaya indirgeniyor.

Bu tür sahte analizlerin keyifsiz yanları vardır. Çok kararlı bir biçimde savunulan güzel ve hür düşünce, bunlarda kendisine yer bulamaz. Freud'a önem vermeyen tarihçiler, –yani tarihçilerin büyük çoğunluğu- genellikle, bu tür psikotarihsel çabaları saf ve kaba olarak mahkum etme noktasında hemen hemen hiç sorun görmezler. Onların indirgemecilikleri sevimsiz ve şüphelidir. Yerinde görünen bir şeyden dolayı eleştirilen tarihsel bir figür ya da tarihsel bir

grup ya da sınıf ya da ulus bir hastaya dönüştürülemez. Yerinde görünen *bir şeyle* diyorum. Fakat sonuç, psikanalizin tarihteki yeri hakkında yapılan bu eleştirilerin, -psikanalizin onlara öğretecek hiçbir şeyi yoktur- mantıklı bir yargıya, kaygılı bir önyargıdan daha az uzak olduğudur.

Psikanaliz, kendisini, tarihe iki şekilde yararlı hale getirebilir. İlk olarak, tarihçinin şimdiye kadar hem tamamıyla ihmal ettiği hem de yüzeysel bir muameleye tabi tuttuğu izleklere yönelebilir. Kolaylıkla akla gelebilen başka örnekler olsa da, özellikle cinselliği, ailenin ve çocukluğun tarihini aklımdan geçiriyorum. Ayrıca tarih, azami ölçüde dikkat ve hassasiyet göstererek de olsa, psikanalize özgü kavrayışlar gibi yöntemleri ödünç alabilir.

Bu dikkat her zaman işe yaramaz. Psikanaliz yöntemlerinin hatalı kullanılabileceğine ya da ihmal edileceğine dair iyi –ya da isteniyorsa, kötü- örnekler, Philippe Ariès'nin çocukluk tarihi ve Lawrence Stone'un, erken modern dönemde İngiliz ailesi ve cinsel yaşamı ile ilgili çalışmalarından bilinir. Ariès psikanalizi hiç kullanmazken, Stone kaba bir biçimde kullanır. Buna rağmen onların yazdıkları, kusurlu da olsalar, en azından ortaya attıkları soruların biçiminde, psikanalizin üretildiği dünyada yaşadıklarını gösterir. Onların çalışmalarını bu kadar yetersiz kılan şey, açık olanı, deneyimin bütünü olarak görmeleri ve gizli olanı da tamamen aynı kategoriye almalarıdır: Onlar, evli çiftlerin birbirleri ile ya da ebeveynlerin çocukları ile ilgili duyguları hakkında enine boyuna tanıklık edeceklermişçesine, sık sık oldukça ciddi hitap formlarını, yani biçimsel olanı ve on altı ile on dokuzuncu yüzyıl arasındaki yüzyılların ahlâki didaktizmini alırlar. Savunma kategorileri –baskı, projeksiyon ve diğerleri- onlara hem anlamsızdır, hem de akıldışı görünür. Bundan dolayı, erken dönem Avrupa'nın duygusal hayatı hakkında geliştirmiş oldukları hipotez, deneyimin derinliğine nadiren ulaşır. Geçmişin kalıntılarının nasıl okunabileceği –ve hatta, tarihçinin gerçek kanıt saymayı mümkün bulduğu kalıntıların hangileri olduğu- sorunu, çok büyük bir sorundur.

Sempati duyularak ve bilgili bir gözle okunması halinde Freud ile bundan daha iyisini yapmanın imkânı, son otuz yılda yayınlanmış birkaç başarılı Freudyen tarih eseriyle belgelendirilebilir. Muhtemelen bunların en dikkate değer olanı, E. R. Dodds'un klasikleşmiş eseri *Grekler ve Mantıksızlık*'tır (1951). 1930'ların ortalarından itibaren Oxford'da Regius Profesör olarak görev yapan Dodds, gerçekten de yüzyılımızın önemli klasik edebiyat uzmanlarından biriydi. Genç bir adamken, çoğu Britanyalı gibi psikolojiye hayranlık duymuş ve yalnızca gizemli olanı hoş bulmasından değil, aynı zamanda onu anlamak

istememesinden dolayı da, parapsikolojik olguya özel bir ilgi beslemişti. Sonra Freud ile karşılaştı ve zihinlerin bu karşılaşması, *Grekler ve Mantıksızlık*'ın en iyisi olduğu bir dizi araştırmanın ortaya çıkmasına neden oldu. Körü körüne ya da mekanik olarak Freud'u uygulamak gibi bir niyeti yoktu. O yalnızca, antik Grek kültürünü psikanalitik gözlüğün penceresinden okudu. Tamamıyla bilinen olguyu sanatına uyguladı ve antik Yunanistan hakkında, genel olarak kabul edilenlerden çok daha fazla şeyler söylenilebileceğini kanıtladı. Bu şekilde Dodds, yalnızca bir örneği alıp, Greklerin, kendi duygularını ve eylemlerini Tanrı'nın iradesine bağlayarak yaşadıkları kahramanlar çağındaki ilkel zihniyetlerini anlamayı başardı. Çekici bir kadını kaçıran ve nefret edilen bir düşmanı öldüren bizzat kendileri değil, her nasılsa onları etkisi altına alan, yöneten ve onlar vasıtasıyla eyleyen bir tanrıydı. Bu, Dodds'un gösterdiği gibi, birini aklamının pratik bir biçiminden çok daha fazlasıydı; bu, masumiyetin ruhunu elde etmek için kurulan zekice bir hile değildi. Daha ziyade, etkileyici bir projeksiyon örneği, bireyin, rahatsız edici suçluluk duygularından kurtulması için tasarlanan bilinçsiz bir savunma manevrasıydı. Grekler, Dodds'un ortaya koyduğu gibi, bu ilkel kendini aklama biçiminin yerine, daha karmaşık düşünce ve davranış biçimlerini koydular. Böylece, Dodds, daha önce anlaşılabilir ya da saçma gibi görüneni aydınlatılabiliyordu.

Bir başka örnek, özel çıkarla ilgilidir. Çünkü Freud'un ismi onda ortaya çıkmaz. Amerikalı seçkin tarihçi Richard Hofstadter'in 1950'li yılların başında kaleme aldığı birkaç makale ve kitapta Amerikan politik tarihinin canonu içinde sunduğu "durum politikası" kategorisini düşünüyorum. Çoğu tarihçi politikayı tek bir kaynaktan beslenen yönetim biçimi, özel maddi çıkarları teşvik etme ya da koruma girişimi olarak görürken, Hofstadter, bu örgütlü bencillik söylemine ek olarak, -durum politikası, enerjisinin çoğunu anksiyeteden alan kamusal bir davranış biçimidir- anksiyeteyi, güç, ayrıcalık, "ırksal arılık" ya da sosyal egemenlik kaybının üzerine kurmuştur.

Hofstadter'in aşırı basitleştirilmiş içinden çıkılmaz yöntemi, onun, açıkça akıldışı ve sıkça özyıkıcı olan bazı radikal sağ ve sol düşüncelerin etkisini açıklamasına imkân vermiştir. Hofstadter'in, çalışmalarının çoğunda Freud'dan söz etmemesi, entelektüel inşasının çatısının açık bir şekilde saydamlaşmasına engel olan biçimsel bir karardır. Aslında onun da bildiği ve açıkça söylemekten kaçınmadığı gibi, Amerikan politikası ile ilgili karmaşık, zeka ürünü düşüncesini, Freud'u dikkatli bir biçimde okumadan geliştiremezdi.

Kendi çalışmalarım, en azından bana, tarihçinin psikanalizden elde edebileceklerinin ne kadar yararlı olabileceğini gösterdi. Bir düzine yıldan daha uzun bir süreden beri, on dokuzuncu yüzyıl burjuva kültürünün geniş ölçekli tarihi üzerine çalışıyorum. Viktorya döneminin burjuva yaşantısına psikanalitik kategoriler –temel dürtüler, cinsellik, saldırganlık ve çatışmanın ana fikri-yoluyla hâkim olma kararını aldığım 1970’li yılların başına kadar, insanı bunaltan bir yoğunluğu olan tarihsel malzemeyi kavramayı başaramamıştım. Geçmişin bilinçaltı, bilinçdışı ve bilinçli unsurlarına ulaşabilmemi ve tarih yazımına –en azından beni tatmin edecek- bir yön ekleyebilmemi sağlayacak kaynak malzemeyi toplama ve anlama yöntemim böyleydi.

Tüm bu anlatılanların oldukça basit olduğunu düşünüyor ve ikna edici olduklarını umuyorum. Psikanalizin tarih yazımına olan ikinci katkısı, daha da hassas bir meseledir. Ben, daha önce de söylemiş olduğum gibi, tarihçinin divana oturtulamayacağına tamamıyla farkındayım. Fakat büyük bir dikkat gösterildiği takdirde, psikanalitik durumun zihindeki eşsiz pozisyonu korunur ve tarihçi, geçmişe, psikanalistlerin ürettiği bazı düşünce ve tekniklerle yaklaşabilir.

Rüyalar vardır. İnsanlar yüzyıllar boyunca, Freud’un da *Rüyaların Yorumlanması*’nın ilk bölümünde not ettiği gibi, gördükleri rüyaları ilginç bulmuşlar ve onları, kendilerinden anlamlar ve olası kehanetler çıkarmak için anlamaya çalışmışlardır. Neyse ki, bu rüyaların çoğu mektuplara, günlüklere ve otobiyografilere kaydedilmiştir. Hatta bu kayıtlarda, sıklıkla, rüyaya neden olduğuna inanılan günlük tecrübelerden de söz edilmiştir; öyle ki, bazen bu rüyaların yorumuna bile girişilmiştir. Eksik kaydedilmiş ya da ikna edici bir biçimde yorumlanmış da olsalar, dikkatle değerlendirilmiş bu rüyalar, tarihçi için, son derece değerlidir.

14 Temmuz 1883’te, Bastille Günü’nün² yıldönümünde, Edmond de Goncourt gazetesinde şu rüyayı yazmıştı:

Geçen gece rüyamda, çok hoş kıyafetler giyinerek gittiğim bir akşam eğlencesindeydim. Odaya bir kadın girdi ve onu tanıdım –bulvar tiyatrolarının birinde aktristi, fakat ismini anımsayamadım. Üzerinde bir şal vardı ve iki ya da üç kadının çay içmekte olduğu bir masaya çıkmasından sonra tamamen çıplak olduğunu fark ettim. Sonra dans etmeye başladı ve o dans ederken, cinsel

---

² Bastille’in, 1789 yılındaki (Fransız devrimi sırasında) düşüşü anısına kutlanan Fransız milli bayramı. Ç.N.

organlarını gösteren adımlar attı ve bu organlarda, hayal edilebilecek en korkunç ağızlar, açılıp kapanan ve dişlerini gösteren ağızlar vardı. Bu sahne benim üzerimde erotik bir etki bırakmadı; yalnızca korkunç bir kıskançlığa ve onun dişlerine sahip olmaya yönelik çılgınca bir arzuya sürükledi beni –yalnızca kendi güzel dişlerimin tamamını kaybedecekken. Hay aksi! Böyle bir sıra dışı bir rüya nereden gelmişti? Bastille'in alınışıyla bir ilgisi yoktu.

Edmond de Goncourt'un rüyası böyle. Şüphesiz böyle bir rüya, diğer bütün rüyalar gibi, büyük ölçüde özel ve biraz da gizemli olan kişisel bir belgedir. Edmond de Goncourt'un, yaşadığı dönemin politika, toplum ve sanat uzmanı olduğunu, gece eğlencesi için pahalı fahişelerin hizmetini kiraladığını, kardeşi Jules'u çok sevdiğini ve diğer herkesten ziyade onunla neredeyse bütünleşmiş olduğunu biliyoruz. İki kardeş birlikte sanat ve on sekizinci yüzyıl kadınları üzerine kitaplar kaleme almış, çok kötü gerçekçi romanlar yazmışlardı. Çıkarılmış oldukları gazete, bugün, yapmış oldukları işlerin en çok bilinenidir. Edmond de Goncourt, kardeşinin ölümünden sonra yaşamına devam etti ve gazetesini hiçbir zaman ihmal etmedi. Onun son derece hassas ve nevrotik biri olduğunu, nevrozlarından gurur duyduğunu ve kendisini zamanının; Yahudiler, Filistinliler ve demokratlar tarafından tehdit edilen bir zamanın ayrıcalıklı gözlemcisi olarak gördüğünü biliyoruz. Yukarıdaki rüya, onu, yapayalnız, kıskanç, yaşlanmakta olan bir *bon vivant*³ ve her yeri kaplayan neşenin ortasındaki kimsesiz biri olarak göstermektedir.

Örtülü rüyasındaki düşünceler, onun hakkında bundan daha fazlasını da söylemektedir. Yalanlamalardan oluşan çağrışımlarının ve yorumlamalarının tamamı, bir dereceye kadar, endişe verici malzemeyi masum olarak yeniden değerlendirmeye yönelik çılgın girişimler olarak görünmektedir. Masadaki çıplak dansçı, ona erotik anlamda bir heyecan *vermemektedir*; yalnızca dişler hakkında bir rüya görmektedir, çünkü bu dişler ona kendisinininkileri hatırlatmaktadır. Fakat nahoşluk ve korkutuculuğu gizleyen bu tür çabaların ardında, hadımlık anksiyetesi, *vagina dentata* yatmaktadır. Kesinlikle, rüyasının, Temmuz'un on dördü ile ilgili olmadığı iddiasını, aslında her şeyin kendisiyle ilgili olduğu bir itiraf olarak okuyabiliriz. O gün, baba otoritesinin Fransız topraklarında ilk kez ciddi bir biçimde sorgulandığı gündür. Büyük Fransız Devrimi'nin ödipal bir ayaklanmaya indirgenemeyeceği konusunda daha önce ısrar etmiştim. Fakat kısmen de olsa böyleydi bu. Böyle bir

---

³ İyi yaşamayı seven. Ç.N.

ayaklanmaya katılma arzusu, bana göre, Goncourt'un rüyasında gizlenmiş olan derine gömülmüş bir arzudur. Fakat arzudan hemen sonra anksiyete gelir: salt ayaklanma düşüncesi, hadım edilmiş anneyi etkinleştirir. Edmond de Goncourt'un hiç evlenmemesine şaşmamalı.

Rüyanın kendisi, bize, yalnızca özel bir amaçla hazırlanmış bilgiyi verir. Bu durum bize, Edmond de Goncourt'un ve biyografının bundan çıkar sağladıklarını gösterir. Böyle bir rüya, hadımlık korkusunun yalnızca yaygın – her zaman yaygın olduğuna şüphe yoktur- değil, aynı zamanda, aleni bir şekilde, daha önce benzeri görülmemiş bir dürüstlikle, en azından, antik Grek efsanelerinin dışında herhangi bir literatür ile uyum içinde olmayan bir dürüstlikle karşılandığı on dokuzuncu yüzyılın huzursuzluğuna ve değişmekte olan kültürüne iyi uyum sağladığından dolayı, tarihçi için ilginçtir.

Heinrich Heine'in Sfenks ile ilgili şiiri, mükemmel bir örnektir. Şair bir gece manzarasında yalnız ve terkedilmiş bir şekilde dolaşmakta, tıpkı aşk gibi hem mutlu hem de mutsuz olan bülbülü dinlemektedir. Tamamen karanlık ve pencereleri kapalı olup hiçbir yerinde hayat belirtisi olmayan ve önünde, sessiz ve davetkâr gülümseyişi ile şaşılacak biçimde güzel, tensel mermer bir Sfenks bulunan küçük bir taşra şatosu görmektedir. Bülbül, heyecan içindeki şairin öne eğilerek heykeli öpmesine kadar şarkısını söylemeye devam eder. Öpücük onu uyandırır, erotik ve öldürücü bir nefes çeker içine ve pençelerini şairin güçsüz bedenine batırır:

Dayanılmaz işkence lezzetli acı
Acısı da lezzeti de ölçsüz
Mutlu ederken öpücüğü beni
Haince yaraladı pençeleri

Ve bülbül, Sfenks'e sorusunu sorar:

Ey sevgili! Bunun anlamı nedir
Lütfettiğin bütün güzel şeylere
Ölümün acısını da katıyorsun?⁴

---

⁴ Şiirin Almanca'dan Türkçe'ye çevirisinde yardımcı olan değerli dostum Arş. Gör. Aytunç ÜLKER'e teşekkür ediyorum. Ç.N.

Burada Heine, çoğu zaman yaptığı gibi, çağının zihniyetinin önemli bir aşamasını açığa vurmaktadır. Sfenks'i fetheden Oedipus, Ingres'in erken dönemde yapmış olduğu bir resim gibi, yaralı Oedipus tarafından yakalanır, can düşmanı tarafından da çoğunlukla öldürülür. Bundan başka, Gustave Moreau, Edvard Munch ve Franz von Stuck'ın Sfenkslerini hatırlıyorum; çağın sanat ve edebiyatındaki diğer öldürücü kadınları, güzel ve acımasız erkek katillerini, - Keat'ın *la belle dam esans mercisi* Merimés's Carmen'ini, Swinburne'in Dolores olarak bilinen Acının Kadını'nı ve birçok modern Salome ve Delilah'yı- hatta genel anlamda yarattığı bu tür karmaşık erotizmden çok uzak olup sürüyü muzaffer bir çıplak Delilah resmine katan Max Liebermann'ı saymıyorum bile.

Bir tarihçinin yapabileceği rüya yorumları ve bu yorumları diğer kültürel yapılarla birleştirebilme biçimi, hiçbir zaman psikanalistin sunmayı başarabileceği –eğer şanslı ve zekiye, yorumların gerçekliğine ve derinliğine ulaşamaz. Bununla birlikte tarihçi, aksi halde yararsız olacak olan varsayımsal çalışmasından, rüya gören ile rüya görenin kültürü ile ilgili bilgiyi söküp çıkarabilir.

Hepsi bu değil. Birkaç yıl önce, henüz psikanaliz eğitimimin ortalarındayken, okumakta olduğum sayısız günlük sayfalarında, sergilenmekte olan belirli bir uyumu yakalamaya başlamıştım. Her sayfada ve her günlükte değil tabii. Buna karşın, her hangi birinin günlüğünde ya da gazetesinde yazdığı her şey, aşırı belirliydi. Özellikle, araştırma alanım olan on dokuzuncu yüzyılda, yazarı, gözde konularda yazma konusunda kabul edilmiş biçimlerde yazmaya iten oldukça sert kurallar vardı. Aşk, doğa ya da din ile ilgili duygusal taşkınlıkların çoğunun, kendilerini, kültürleri için ilginç bulgular haline getirdiği halde onlara yalnızca önemsiz biyografik anlam yükleyen bir tür provalı nağmeleri vardı. Üstelik, bu yüzyılda çok çekici bulunan konular vardı: sağlık ve özellikle de hava durumu. Bunun ötesinde günlük yazarları, konudan konuya atlarlar, böylece bazı iyi gizlenmiş ilgileri –hatta yazarın kendisinden bile iyi gizlenmiş, sergilemeyi de başarırlardı.

Bu tür birçok örnekten bahsedebilirim: geçmiş psikanalitik gözlerle görme imkânları çok fazladır, fakat geçmiş yalnızca bu tür yollarla okumayı salık vermek yeterli değildir. Böyle yorumlayıcı girişimlerin akılcı ve verimli olduğuna inanılsa bile, sorunlar var olmaya devam edecektir. Belki de bu sorunların en inatçısı, psikanalitik anlamda yönlendirilmiş bir tarihçinin, bireyden gruba ve kişiden, o kişinin kültürüne nasıl ulaşabileceği sorusudur.

Buna karşın, hiç kimsenin de inkâr edemeyeceği gibi, psikanaliz, bütün psikolojilerin en bireysel olanıdır. Eğer insanlık topluluk ruhuna sahip olsaydı, mesele daha kolay çözüldü. Fakat Jung'ın kolektif bilinci, bilim olmaktan ziyade bir mittir. O zaman, Freudyen tarihçi biyografinin ötesine nasıl geçebilir? Az önce söz ettiğim kısa hikâyeler, cevapları üstü kapalı olarak vermektedir, fakat biraz daha sistematik bir yöntem daha uygun olacaktır.

İlk olarak, Freudyen tarihçi, bireyden topluma, Freud'un ana hatlarını ilk kez *Grup Psikolojisi ve Egonun Analizi* isimli çalışmasında çizdiği yoldan gitmelidir: karşılıklı tanımlamalar ile müşterek egonun ideallerinin, ikisi birlikte, farklı bireyleri, sıkıca kenetlenmiş bir toplumda kaynaştıracağını keşfederek. İster rastlantısal, ister uzun süreli olsun, bu tür grupların üyeleri, yalnızca daha büyük bir bütünün parçasıymış gibi düşünür ve hareket ederler. Onlar, iki bireyi çift haline getiren dürtü-etkili davranışın özel bir örneğini temsil ederler.

Böyle bir adım atmanın ikinci yolu, psikanalizin temel varsayımlarının altında yatan ve tarihçilerin, her ne kadar inkâr etseler de, saygı da duydukları, insan doğası düşüncesi aracılığıyla olandır. İnsanın doğası çok biçimli, dokunaklı ve sıklıkla şaşırtıcı olsa da, genel anlamda önceden kestirilebilir. İnsanın müşterek varlığı düşüncesi, psikanalizin –ve tarihin- bireyin var olduğu ve insan deneyiminin tek taşıyıcısı olduğu şeklindeki esas kanaatini asla bozamaz.

Bu *deneyim* sözcüğü ile üçüncüsüne de ulaşmış oldum ve bana göre bu, tarihçinin biyografiden tarihe ilerleyebileceği köprülerin en güvenlisi ve kapsamlısıdır. Amerikan sosyal bilimcileri Henry Murray ile Clyde Kluckhohn, her insanın, bazı konularda, *her bir* diğer insan gibi olduğu; bazı konularda, diğer *bazı* insanlar gibi olduğu; bazı konularda, diğer *hiçbir* insan gibi olmadığı şeklindeki aydınlatıcı hükmü vermişlerdi. Bu üçlü küme, tarihçi için çok önemli bir kazançtır. Bütün insan özelliklerinin tamamına ek olarak, hemcinsleri ile birlikte hareket eden insan hem bireydir, hem de mensubu olduğu toplumun bir ürünüdür, -ya da daha iyisi, davranış kuralları olarak sunduğu toplumsal emir ve yasaklara aracılık eden toplumun bir parçasıdır. Sosyal bilimciler, zaman zaman, sosyolog Dennis Wrong'un aşırı sosyalleştirilmiş insan kavramı dediği şeyden dolayı suçlanmışlardır. Buna karşı, Freudyen ile tarihçi, işbirliklerinde, bireyi bir birey yapan kaçınılmaz dâhili baskılara işaret edebilirler.

Bu tür gözlemlerle, yalnızca, psikanalist ile tarihçi arasında kurulabilecek olası bir işbirliğindeki en genel ipuçlarını sunmuş oldum. Profesyonel anlamda

Tarih Disiplininde Psikanaliz / Peter Gay

uygulamaya mecbur bırakılan tarihçi, zaman zaman metodolojinin ayartıcı diyarında ikamet edebilecekse de, başka bir şey isteme konusunda ikna edilmeye eğilimlidir: örnekler. Benim katkı ile ilgili olarak, okuyucuya şu anda yapmakta olduğum çalışmamı göstermem çok mu arsızlık olur?